

DE CUNERALEGENDE EN DE "DUITSE" RIDDERS TE RHENEN

In 1922 promoveerde E.M.Th. Edmonds (pater Frn. Sergius OFM) te Leiden op een proefschrift over de "Legende van Sinte Cunera in de Middeleeuwen". Uit vergelijking van handschriften en taalgebruik in het Latijn en Middelnederlands meende hij te moeten konkluderen dat de diverse verhalen over het leven van Cunera terug te voeren zijn naar dezelfde bron, een vroeg gedicht uit de middeleeuwen, dat rond 1400 op schrift gesteld zou zijn door een of meerdere personen afkomstig uit het gebied Brabant-Limburg-Duitsland.

Het betreft hier vooral de Passie (levensgeschiedenis) en de translatio (de verheffing) van Cunera. Te Rhenen bevond zich in de late middeleeuwen een Commanderie van de Duitse Orde. Pater Edmonds suggereert een verband tussen bekende versie van de Cuneralegende en deze Duitse Orde.

Hoewel uiteraard niet ontkend kan worden dat de oudste handschriften in oud-Gelders dialect te boek zijn gesteld, is de konklusie dat dit door de ridders van de Duitse Orde zou zijn gebeurd op zijn minst voorbarig te noemen.

Riddernamen die te Rhenen voorkwamen waren bijvoorbeeld Gijsbertus de Goye, Theodurus Splinter, Henricus van Montfoort, Henricus van Amersfoort, Adam de Monte, Arnoldus van Amstel, Theo van Gouda en Gerard van Montfoort.

Voorts bekende namen die voorkwamen bij de Duitse Orde waren Ghisbertus de Sulen, Theodurus van Woudrichem, Gisebertus de Ruel, Walter de Zulen e.d.

Van Theodorus van Reden wordt nog eens nadrukkelijk vermeld, dat hij lid was van de Teutonische Ridderorde (dit is de Duitse Orde). Deze zou uit het Westfaalse taalgebied afkomstig kunnen zijn (Von Rhede), echter over het algemeen komen we dus nauwelijks "Duitse" namen tegen bij de ridders.

De commanderie te Rhenen had rond 1400 veel meer het karakter van een pastorie. Zo verbleven er sinds 1415 een commandeur met vier priesterbroeders. Ook hier rond 1400 geen aanwijzingen voor een Gelderse of Westfaalse oriëntatie. Zo worden als stichters van het St. Cunera-gilde als eerste genoemd Her Dirc van den Rijn (commandeur) en de broeders Claes die Jacopijn, her Jacop Sas en her Henric Gerrits, die Jacopijn.

In de lijsten van dode broeders komen we dan namen tegen als her Jacob van Rotterdam, her Dirc Poelman, her Willam van Leijden, her Gerrit Prop en her Ghijsbert die minrebroeder.

In 1433 komen we echter meer Gelderse namen tegen als broeders van het St. Cunera-gilde, zoals Velkener, Van Meursz, Van Prusen, Van Pluderen en dergelijke. Ook de naam Freyse, waar vermoedelijk de Friesssesteeg te Rhenen naar genoemd is, zou van Duitse oorsprong kunnen zijn; denk hierbij aan "freies" (Duits voor "vrije"). Echter "Freyse" kan ook het middelnederlandse woord voor "Fries" zijn.

De familie Valkenaar (Valkener, Velkener, Valckenaer) had in de 14e en 15e eeuw nogal wat goederen onder Rhenen. De naam Valkener of Velkener is waarschijnlijk terug te voeren tot de Duitse naam Falkner (valkenier); er zijn aanwijzingen dat deze familie oorspronkelijk uit Rijnland-Westfalen afkomstig was.

Op 1 april 1456 werd te Kampen een Cunera-broederschap (of Cunera Memorie) opgericht. Van Iterson suggereerde dat er vanuit Rhenen invloed zou hebben bestaan op de Cunera-verering te Kampen.

De relatie zou op te maken zijn uit het voorkomen hier van de St. Cunera-broedersleden Beernt Buddingh en Johan Valckener.

Afbeelding van St. Cunera in het Memorieboek te Kampen
(15e eeuw).

Ene Beernt (Berent, Bernardus) Buddingh was memoriemeester van deze broederschap en heeft in 1472 een zogenaamd "memorieboek" aangelegd, dat begint met de volgende zinnen:

"In den name Gods amen. In 't jaer ons heren dusent vierhondert ende sesenvijftich, op ten eersten dach in april, soe hebben een deels gueder manne, wt der mynne Gods ende der hilliger jonckfrouwen van Sante Kureren, eene eendrachtige ordinantie ende bruederschap gemaeket ende begonnenetc."

Op het eerste blad van het behoorlijk door de tand des tijds aangetaste memorieboek staat in rode letters geschreven: "Bernardus Buddinck in tribus crucibus me fieri fecit anno domini MCCCLXXIJ".

Buddinck zou dus in 1472 begonnen zijn met het vastleggen van statuten en ledenlijsten en andere bijzonderheden betreffende het Cuneramemorie. In het boek echter ontbreekt de Cuneralegende. Wel bevat het boek een fraaie afbeelding van Cunera.

Genoemde Beernt Buddingh werd in 1464 ingeschreven in het Burgerboek van Kampen en was gehuwd met ene Alyt; beide werden ze voor 1476 ingeschreven als lid van het Cunera memorie. Volgens niet nader te achterhalen bron zou dezelfde Bernard Buddingh te Rhenen zijn voorgekomen in 1425 en 1456.

Ook wordt verondersteld dat Johan Valckener uit Rhenen afkomstig was. Er bestonden in de 15e eeuw goede banden tussen Rhenen en Kampen. Ook komt men te Kampen in die tijd namen tegen uit de buurt van Rhenen, zoals Pilgrim Cornelisz. van Ingen (1463). Beernt en Alyt Buddingh hadden van deze Pilgrim van Ingen onder andere een huis en erf in huur in 1472.

St. Cunera, afgebeeld in de Overijsselsche Almanak van 1841, in feite een kopie van de vorige afbeelding uit het 15e eeuwse Memorieboek van de St. Cunerabroederschap te Kampen.

De familienaam Buddingh is afkomstig uit Duitsland, met name het Lippe-Wezer gebied (o.a. Paderborn) en Munsterland, waar deze naam heden ten dage nog veel voorkomt. Te Kampen komt (en kwam) men de naam echter niet tegen. In de veengebieden in Nederland (Veenendaal, Nijkerk, Alkmaar) en langs de grote rivieren (Driel, Elden, Opheusden, Hien en Dodewaard, Rhenen) is Budding(h) een veel voorkomende naam. Dit is terug te voeren tot het feit dat de eerste Budding(h)'s in Nederland veelal schippers en handelslieden waren. In de Betuwe vervulden ze vaak het ambt van schout, of waren herbergier.

Een van de eerste Buddingh's in de Betuwe was Rutger Gerritsz. Buddingh, die midden 15e eeuw uit Wezel afkomstig was. De Buddingh's kunnen ook tot de eerste bewoners en mogelijk stichters van het dorp Veenendaal (de Rhenense Venen) worden gerekend.

De naam Buddingh is mogelijk afgeleid van de naam van een middeleeuws stadje Budingen in Duitsland of Boddiken (Bodiken) een klooster in de buurt van Paderborn. Dit klooster was aangesloten bij de congregatie van Windesheim en hier zijn een groot aantal legenden en verhalen over het leven van heiligen gekopieerd, die hier vanuit België en Nederland naar toe waren gestuurd, waaronder ook de Cuneralegende.

Het is mogelijk dat de Valkeners ef Buddingh's betrokken zijn geweest bij het vastleggen van de Cuneralegende te Rhenen. Pater Edmonds komt op basis van het taalgebruik in een middeleeuws gedicht, dat de Cuneralegende verhaalt, tot de veronderstelling, dat dit geschreven zou kunnen zijn door een lid van de Duitse Orde, welke sinds de 13e eeuw de kerk van Rhenen bediende. Deze ridders stonden sterk onder "Overlands-Duitse" invloed. Dit gedicht zou echter niet ouder zijn dat uit de eerste helft van de 15e eeuw. Het lijkt een vrije bewerking van een handschrift uit circa 1400 en was voor koorgebruik geschreven.

Echter voor 1415 waren er slechts twee Duitse ridders te Rhenen, die geen koor kunnen hebben gevormd; dit zou wel hebben gekund toen er in 1415 twee bijkwamen.

Hoe grondig de studie van pater Edmonds ook kan worden genoemd, toch lijken de eindkonklusies discutabel. Hij had kunnen weten dat Prof. N.C. Kist in 1859 reeds melding maakte van een Cuneralegende, die "in een oud-Gelderschen tongval" einde 14e eeuw te boek was gesteld. Dit boek was door hem aangetroffen in de Koninklijke Bibliotheek. In dit boek waren ook de brieven van Paulus opgetekend, waar achter was geschreven: "Hier gaen die Boeken wt van den weerden Ap. Paulus gheeynt in den jaeren drie en LXXXIIJ (1383) van mij fr. Jan Boedborch". De naam Boedborch of Von Budberg is afkomstig uit Westfalen. Misschien ligt hier eerder een verklaring voor het gebruik van het "Oud-Gelders" dialect in de oudste versies van de Cuneralegende.

Geraadpleegde bronnen:

1. Dr. E.M.Th. Edmonds, proefschrift getiteld "De legende van Sinte Kunera in de middeleeuwen" (Leiden 1922).
2. Dr. A.J. de Jong, Over de Duitse Orde en de bouwmeester(s) van de Rhenense Cunerakerk met haar toren, Oud Rhenen, 1988, deel 3a.
4. J.H. de Vey Mestdagh, De Utrechtse Balijs de Duitse Orde (Alden Biesen 1988).
5. Pater M. Brada, Ridders van Rhenen, Rijnpost Weekend, 27 mei 1988.
6. Adviezen met betrekking tot de familie Valkenaar van de heer K. Schilder te Kampen.
7. Memorieboek van de St. Cunerabroederschap aanwezig in het Gemeente Archief te Kampen.
8. E. Moulin, De Memorien te Kampen, De Overijsselsche Almanak 1841, p.67 e.v.
9. Dr. A.J. de Jong, Resultaten van archiefonderzoek met betrekking tot de oorsprong van de familie Buddingh.

A.J. de Jong